

Кантроль за дзейнасцю валасных судов з боку мясцовай улады ў пачатку XX ст. у беларускіх губернях

Г.А. СТРАЛЕНЯ

Адмена прыгоннага права пацягнула за сабой значныя змены, у тым ліку была створана новая структура мясцовай улады, куды ўвайшлі таксама органы сялянскага самакіравання і суда. Важным элементом у створанай сістэме з'яўляліся валасныя суды. Пасля ўвядзення пасады земскіх начальнікаў, якія валодалі не толькі адміністрацыйнымі, але і судовымі паўнамоцтвамі, кантроль над валаснымі судамі быў узмоцнены. У артыкуле разглядаецца дзейнасць земскіх начальнікаў па рэгуляванні працы валасных судов, прыводзяцца матэрыялы рэвізій і статыстычныя звесткі.

Ключавыя словы: земскія начальнікі, адміністрацыйныя і судовыя ўстановы, беларускія губерні, сялянскае самакіраванне, валасныя суды.

The abolition of serfdom led to significant changes, including the creation of a new local government structure, which also included peasant self-government bodies and courts. An important element in the created system was the volost courts. After the introduction of the post of district captains, who had not only administrative but also judicial powers, control over the volost courts was strengthened. The article examines the activities of district captains in regulating the work of volost courts, provides audit materials and statistical information.

Keywords: district captains, administrative and judicial institutions, Belarusian provinces, peasant self-government, volost courts.

Пасля адмены прыгоннага права важную ролю ў сістэме прававых адносін у беларускай вёсцы адыгрывалі органы сялянскага самакіравання і суда. Даследчыкі вылучаюць двухузроўневую структуру сялянскага самакіравання, дзе да першага ўзроўню адносіцца сельскі сход разам з сельскім старастам, а да другога – органы валаснога кіравання і суда [1, с. 37–38]. У той жа час стваралася новая структура мясцовай улады, куды ўвайшлі і органы кантролю і нагляду за сялянскім самакіраваннем, у якасці якіх выступілі міравыя пасрэднікі, а потым земскія начальнікі. Увядзенне інстытута земскіх начальнікаў, якія сумяшчалі судовую і адміністрацыйную ўладу, істотна паўплывала на функцыянаванне органаў самакіравання і суда і павялічыла кантроль за іх дзейнасцю.

Новыя органы ўлады валодалі даволі шырокімі магчымасцямі па рэгуляванні працы валаснога і сельскага самакіравання, а таксама суда. Адным з асноўных напрамкаў іх работы быў кантроль за дзейнасцю валасных судов, у тым ліку праверка законнасці вынесеных імі прысудаў. Паўнамоцтвы земскіх начальнікаў і валасных суддзяў рэгуляваліся «Временными правилами о волостном суде в местностях, где введено Положение о земских участковых начальниках» [2, с. 528–532]. Пад наглядом земскіх начальнікаў знаходзілася прызначэнне валасных суддзяў. Валасны суд складаўся з чатырох суддзяў. Кожная сельская грамада выбірала аднаго кандыдата на пасаду валаснога суддзі, агульная колькасць якіх павінна быць не менш за восем. З агульнага складу земскі начальнік павінен быў зацвердзіць на пасадзе чатырох суддзяў тэрмінам на тры гады. Астатнія прызначаліся кандыдатамі на гэту пасаду. Земскія начальнікі таксама прыводзілі валасных суддзяў да прысягі [2, с. 528]. Такім чынам, згодна з «Временными правилами» непасрэдны нагляд за ўсімі валаснымі судамі земскага ўчастка ўскладаўся на мясцовага земскага начальніка, які абавязаны быў праводзіць рэвізію кожнага з іх не менш за два разы на год [2, с. 529]. Скаргі на рашэнне валаснога суда падаваліся земскаму начальніку на працягу 30 дзён з дня яго абвяшчэння. У сваю чаргу, ён павінен быў накіроўваць у двухтыднёвы тэрмін у павятовы з'езд скаргі па справах, дзе вінаваты прысуджаны валасным судом да арышту звыш трох дзён, цялеснага пакарання, грашовага спагнання звыш пяці рублёў, а таксама па спрэчках, па якіх прысуджана звыш трыццаці рублёў. Акрамя таго ў павятовы з'езд павінны былі накіроўвацца прысуды, дзе

валасным судом вынесена неправамернае рашэнне або перавышаны службовыя паўнамоцтвы [2, с. 530]. Земскія начальнікі таксама былі абавязаны «восстановить подлежащую подсудность своей властью, по делам неправильно принятым волостным судом к своему производству и еще им не разрешенным» [2, с. 530]. У той жа час існавала ўмоўнасць пакаранняў, да якіх магла быць прысуджана адна асоба ў залежнасці ад падсуднасці земскаму начальніку ці валасному суду [3, с. 100].

У дачыненні да валасных суддзяў земскія начальнікі таксама мелі шырокія паўнамоцтвы. У выпадку выяўлення парушэнняў мясцовай ўлады маглі ўжываць у якасці пакарання штраф, арышт або часова адхіліць валаснога суддзю ад пасады. Прапановы аб звальненні службовых асоб сельскага і валаснога кіравання таксама накіроўваліся ў павятовыя з'езды [2, с. 517]. У абавязкі павятовага з'езда ўваходзіў таксама разгляд скаргаў на рашэнні валаснога суда, земскіх начальнікаў і гарадскіх суддзяў.

Пазней парадак узаемадзеяння органаў мясцовай улады і валасных суддзяў быў больш выразна размежаваны. Згодна з новым рэгламентам, земскія начальнікі мелі права накіроўваць па-за чаргой на разгляд валаснога суда справы, якія былі распачаты па ініцыятыве паліцыі. Пры гэтым яны маглі пазначаць валасным суддзям артыкулы для вынясення прысуду, але не мелі права ўмешвацца ў высвятленне абставін справы і ўплываць на фактычнае рашэнне валаснога суда [4, с. 155].

Акрамя непасрэднага кантролю за працай валасных судаў земскія начальнікі былі прыцягнуты да абмеркавання змяненняў у іх дзейнасці. У адпаведнасці з указам імператара 8 студзеня 1904 г. ствараліся губернскія нарады пад старшынствам губернатара па пераглядзе заканадаўства аб сялянах, у склад якіх уваходзілі не менш за чатыры земскія начальнікі [5, с. 8–9]. На пасяджэннях губернскіх нарад востра стаяла пытанне аб рэфармаванні валасных судаў, якое неаднаразова ўздымалася земскімі начальнікамі. У прыватнасці, у Мінскай губерні пры абмеркаванні новых праектаў законапалажэнняў аб сялянах выклікала рознагалоссе пытанне аб захаванні валаснога суда як ніжэйшай судовай інстанцыі. Гучалі меркаванні аб неабходнасці рэфармавання валаснога суда. У падтрымку гэтай думкі земскі начальнік 5-га ўчастка Пінскага павета І.А. Папа-Афанасапула прывёў прыклады адсутнасці неабходных юрыдычных ведаў і хабарніцтва з боку валасных суддзяў, што выклікала незадаволенасць сельскіх жыхароў [6, арк. 17]. У падтрымку існуючых валасных судаў выказаўся абавязковы член губернскай прысутнасці В.А. Шчапоцьёў, які сцвярджаў, што валасныя суды адпавядаюць свайму прызначэнню. Ён звярнуў увагу на нязначны працэнт абскарджаных прысудаў і падкрэсліў, што «народ любит свой выборный, близко стоящий к нему суд, который лучше знает их нужды, чем чиновник, подчас не знающий вовсе народной жизни». Меркаванні В.А. Шчапоцьева падтрымалі земскія начальнікі 1-га ўчастка Слуцкага павета П.І. Більчанка і 5-га ўчастка Навагрудскага павета А.Д. Пятроў [6, арк. 21].

У адпаведнасці з цыркулярнымі распараджэннямі МУС рэвізіі справаводства валаснога суда павінны былі праводзіцца не менш за два разы ў год. Па выніках рэвізій земскія начальнікі прадстаўлялі справаздачу ў губернскую прысутнасць. Некаторыя з іх нерэгулярна праводзілі праверкі і падавалі справаздачы па іх выніках. У такой сітуацыі губернскай прысутнасцю нават была ўзбуджана дысцыплінарная вытворчасць у адносінах да земскага начальніка 3-га ўчастка Пружанскага павета, яму была абвешчана вымова і прапанавана прадставіць рэвізійную справаздачу ў месячны тэрмін [7, арк. 8]. На практыцы аказалася, што кантроль за дзейнасцю валасных судаў патрабаваў ад мясцовай улады значна большай увагі. У той жа час правядзенне рэвізій давала магчымасць выкрываць недахопы ў працы валаснога суда. Да прыкладу, земскі начальнік 3-га ўчастка Слуцкага павета Я. Робуш 22 чэрвеня 1907 г. правёў рэвізію валасных судаў. Пры рэвізіі Чапліцкага валаснога суда ён адзначыў у пратаколе, што ўваходныя і выходныя рэестры вядуцца без памылак. Але ў кнігах, куды запісваліся скаргі, якія паступаюць на рашэнні валаснога суда, адсутнічалі адзнакі пра час іх падачы земскаму начальніку [8, арк. 4]. Алфавіты па грамадзянскіх і крымінальных справах за 1907 г. не былі заведзены. На гэту заўвагу справавод адказаў, што «благодаря массе работы не успевают завести за текущий год» [8, арк. 4]. Было адзначана, што частка пастаноў валаснога суда па крымінальных справах не прыведзена ў выкананне: адна справа за 1905 г. і тры справы

за 1907 г. Валасны старшыня патлумачыў, што па справе № 135 за 1905 г. «обвиняемый отлучился и в настоящее время находится на ст. Старые Дороги, куда и будет сообщено о приведении решения суда в исполнение. По делу № 13 обвиняемая больна, почему приговор и не приведен в исполнение, и по делам № 28 и 31 выписки даны 10 мая и решения суда ими не исполнены» [8, арк. 4]. Былі выяўлены парушэнні і па грамадзянскіх справах, дзе пастановы суда прыводзяцца ў выкананне часткамі. Да прыкладу, па некаторых справах маёмасць даўжнікоў апісана, але не была прададзена [8, арк. 4].

Пры разглядзе крымінальных спраў было таксама выяўлена, што валасны суд 11 сакавіка 1907 г. прыняў рашэнне адкласці справу № 5 «Па абвінавачванні Міхунова па 169 арт. статута аб пакараннях» да выкліку сведак, якія не з'явіліся. На момант рэвізіі справа так і не была прызначаная да разгляду паўторна. Земскі начальнік прапанаваў валасному суду неадкладна гэта выправіць. Акрамя таго, ён выявіў і парушаную падсуднасць па справе № 8 «Па абвінавачванні Фёдара Герасімава ў парубцы лесу Якава Жукоўскага», паколькі дадзеныя пытанні валасному суду не былі падсудныя і справу неабходна было накіраваць непасрэдна земскаму начальніку. Па справе № 50 «Па абвінавачванні Праскоўі Козак і яе сына ў нанясенні пабояў Ксеніі Козак» ад 7 чэрвеня 1907 г. валасны суд пастанавіў арыштаваць Праскоўю Козак на 5 сутак, а яе сына Прохара Козака «как несовершеннолетнего признать невиновным и по суду оправданным» [8, арк. 4–5]. У сваю чаргу, земскі начальнік адзначыў, што ў справе не было сведчанняў пра ўзрост абвінавачанага Прохара Козака. Ён узяў гэтую справу на асабісты разгляд. Па выніках рэвізіі быў складзены пратакол і перададзены для неадкладнага выканання валасному суду [8, арк. 5].

Паказальнай з'яўляецца і рэвізія Цімкавіцкага валаснога суда, праведзеная 14 чэрвеня 1907 г. земскім начальнікам Я. Робушам. Пры праверцы ён адзначыў правільнасць вядзення справаводства, але выявіў недахопы пры разглядзе крымінальных спраў [8, арк. 6]. У прыватнасці, справы № 1 «Па абвінавачванні селяніна Рамана Ільніча Гарбуза па арт. 169 статута аб пакараннях» і № 2 «Па абвінавачванні селяніна м. Цімкавічы Мацвея Масько ў крадзяжы гадзінніка ў мешчаніна м. Цімкавічы Рувіма Кантара» спыненыя «за нерозыском обвиняемых» [8, арк. 6]. Падобныя рашэнні, як адзначыў земскі начальнік, былі неправамернымі, паколькі, у выпадку немагчымасці адшукаць абвінавачанага, суд абавязаны быў прыпыніць справу «впредь до розыска обвиняемого» [8, арк. 5–6]. Акрамя таго, у другой справе была парушана падсуднасць.

Яшчэ адным істотным недахопам у працы суда была названа адсутнасць кантролю за выкананнем яго прысудаў. Я. Робуш адзначыў, што згодна са справаводствам, старшыня даў загады сельскім старастам па прывядзенню рашэнняў суда ў выкананне, але ніякіх мер для гэтага прынята не было. У такой сітуацыі за 1905 г. не прыведзены ў выкананне 11 прысудаў па крымінальных справах, за 1906 г. – 16 прысудаў, за 1907 – 2 прысуды. Земскі начальнік пастанавіў Цімкавіцкаму валасному старшыні А. Маргайліку «поставить на вид столь небрежное приведение в исполнение решений суда, потребовав от сельских старост объяснений неисполнения приказов его старшины» [8, арк. 6].

На працу валасных суддзяў уплывала не толькі адсутнасць у некаторых з іх неабходнай адукацыі, але і неабходнасць адначасова весці гаспадарку і займацца сельскагаспадарчай працай. Земскі начальнік 4-га ўчастка Слуцкага павета У. Цвеціновіч пры правядзенні рэвізіі Кіявіцкага валаснога суда паказаў, што з 51 нявырашанай справы 23 справы нават не былі разгледжаны, як было адзначана, «по недавнему вступлению в суд, не назначены разбором ввиду рабочей поры» [9, арк. 12]. Акрамя таго, ён адзначыў, што валасны суд у сваіх прысудах недастаткова падрабязна паказвае, паводле чаго было прынята тое ці іншае рашэнне, а «в протоколах суда показания свидетелей записаны настолько туманно и неясно, что теряется даже смысл показаний» [9, арк. 12]. У. Цвеціновіч звярнуў увагу, што велізарная колькасць рашэнняў суда была адменена павятовым з'ездам, што «указывает на недостаточность внимания судей при разборах дел, о чем мною неоднократно лично указывалось судьям» [9, арк. 12].

Недахопы ў дзейнасці валаснога суда выяўляліся і пры разглядзе скаргаў на іх рашэнні. Характэрнай з'яўляецца скарга селяніна вёскі Жыліхава Быстрыцкай воласці Слуцкага павета Андрэя Кедрыка, які і сам з'яўляўся былым валасным старшынёй. Ён падаў скаргу земскаму начальніку 4-га ўчастка Слуцкага павета 19 мая 1902 г. на бяздзейнасць валаснога праўлення і валаснога суда. А. Кедрык быў выкліканы ў валасны суд 30 сакавіка 1902 г. па справе сялян

вёскі Блеўчыцы Іллі Кобрына і Гардзея Чэрніка. У Быстрыцкім валасным праўленні паміж былым валасным старшынёй і сям'ёй Чэрнік паўстаў канфлікт. Як паказваў А. Кедрок «ругали меня неприличными словами, говорили “арестант, вор, бродяга и пчельник»» [10, арк. 1]. Пры гэтым ён адзначыў, што службовыя асобы, сельскі стараста Нікіфар Сямашка і валасны суддзя вёскі Дзярэчына Максім Панцялейка, не прыпынілі спрэчку. Сітуацыю змог вырашыць толькі Быстрыцкі валасны старшыня. Але пры разглядзе справы спрэчка аднавілася, селянін скардзіўся, што «опять меня ругали перед всем народом, говорили “арестант, вор, бродяга»» [10, арк. 1]. А. Кедрок падкрэсліў, што прысутнічалі сведкі – сяляне вёскі Блеўчыцы Ілля Кобрын, Іван Варчэня, Васіль Антончык і Васіль Бельскі. Пасля пасаджэння валасны старшыня пасадзіў у арыштанцкую Гардзея Чэрніка з братам Фёдарам, а іх бацька Васіль схаваўся. Як адзначыў селянін А. Кедрок, «они посидели в арестантской не более 5 минут и ушли ввиду того, чтобы меня на дороге убить. Я узнав о этом должен был остаться в волостном правлении ночевать» [10, арк. 1].

Земскі начальнік правёў дазнанне па гэтай скарге 22 лістапада 1902 г., але сама справа была разгледжана толькі 8 ліпеня 1903 г. У. Цвеціновіч выклаў абставіны справы і падкрэсліў, што пры канфлікце прысутнічалі Блеўчыцкі сельскі стараста і валасны суддзя, «которые не приняли никаких мер к прекращению беспорядков, несмотря на то, что Андрей Кедрок обращался к их содействию» [10, арк. 4]. Ён таксама адзначыў, што прадстаўнікі сям'і Чэрнік былі пасаджаны пад арышт, але практычна адразу пакінулі арыштанцкую. Падчас разбору высветлілася, што сям'ю Чэрнік адпусцілі дадому павячэраць і апошнія ў той жа вечар вярнуліся пад арышт, дзе і прабылі да наступнага дня. Земскі начальнік таксама звярнуў увагу, што ў абавязкі ўсіх службовых асоб уваходзіць неабходнасць прадухіліць канфліктую сітуацыю, таму сельскі стараста і валасны суддзя абавязаны былі прыняць меры, каб спыніць сварку. Акрамя таго, валасны старшыня не меў права адпускаць арыштаваных ім сялян павячэраць, а павінен быў паслаць за вячэрай вартаўніка пры валасным праўленні [10, арк. 4–5]. У. Цвеціновіч пастанавіў зрабіць вымову Быстрыцкаму валасному старшыні Фёдару Юрчэні, Блеўчыцкаму сельскаму старасце Нікіфару Сямашку, а таксама валасному судзі Максіму Панцялейка. Пастанова была перададзена пад распіску селяніну А. Кедроку і Быстрыцкаму валасному праўленню [10, арк. 5].

Даследчыкі адзначаюць, што ў дадзены перыяд змяняюцца адносіны сялян да абароны сваіх правоў [1, с. 40]. Гэтаму спрыяла і змяненне стаўлення да адукацыі. Пашырэнне пісьменнасці з'яўлялася адным з фактараў трансфармацыйных працэсаў у беларускім грамадстве [11, с. 82]. Гэта паўплывала і на значную колькасць скаргаў, якія падаваліся ў валасныя суды. Да прыкладу, селянін мястэчка Семежава Васіль Цімафеевіч Мінец падаў скаргу земскаму начальніку 4-га ўчастка Слуцкага павета на адмову ў абскарджанні рашэння суда. Валасны суд па яго справе адбыўся 14 чэрвеня 1902 г., Васіль Мінец застаўся не задаволены яго рашэннем. Ён сцвярджаў, што падаў скаргу 14 ліпеня 1902 г. і суд адмовіўся яе прыняць, паколькі выйшаў тэрмін абскарджання [12, арк. 3]. Суд жа сцвярджаў, што скарга была пададзена 15 ліпеня і адмова ў яе прыняцці была законнай. Пры правядзенні дазнання 18 лістапада 1902 г. былі заслуханы сведкі. Жыхар вёскі Падмажжа Герасім Сямёнавіч Стасевіч адзначыў, што ён сам і дапамог пісаць гэту скаргу. Селянін В.Ц. Мінец узяў у яго прашэнне за дзень да заканчэння тэрміну падачы. Селянін Антон Іванавіч Карповіч адзначыў, што пры ім В.Ц. Мінец узяў скаргу ў Г.С. Стасевіча. Селянін мястэчка Семежава Сямён Аляксеевіч Шчэрба сцвярджаў, што пры ім Васіль Мінец падаваў скаргу, але не 14 ліпеня, а 15 ліпеня. У той жа час Кіявіцкі валасны пісар ганаровы грамадзянін Міхаіл Ільіч Пігулеўскі падкрэсліў, што скарга была пададзена 15 ліпеня, але тэрмін не быў прапушчаны, «ибо 14 июля приходилось в воскресенье и отказать в принятии жалобы неправильно» [12, арк. 2]. Земскі начальнік пастанавіў адмяніць пастанову Кіявіцкага валаснога суда ад 16 ліпеня 1902 г. [12, арк. 4].

У той жа час крытыцы падвяргалася і дзейнасць саміх валасных суддзяў, якая неаднакратна выходзіла за рамкі правядзення судовага працэсу [13, с. 40–41]. Акрамя таго, па прычыне адсутнасці ў некаторых з іх неабходнай адукацыі дапускаліся розныя злоўжыванні з боку валасных пісараў [13, с. 98]. Да прыкладу, земскі начальнік 5-га ўчастка Бабруйскага павета Мінскай губерні ў чэрвені 1903 г. разгледзеў справу па скарге сялянкі вёскі Слабодкі Рудабельскай воласці Марыі Філіповіч на марудлівасць валаснога суда пры разборы справы і неправамерныя дзеянні валаснога пісара. Судовае разбіральніцтва па

скарзе сялянкі адкладалася па розных прычынах на працягу года. Земскі начальнік У. Касторскі загадаў старшыні валаснога суда разгледзець гэтую справу ў першую чаргу, а валасному пісару зрабіў заўвагу [14, арк. 15–16].

Пры гэтым неабходна ўлічваць загружанасць валасных судаў значнай колькасцю спраў, шта таксама магло аказаць уплыў на эфектыўнасць іх працы. Паводле даных па Мінскім павеце за 1906 г. колькасць крымінальных спраў, якія паступілі на разгляд, даходзіла да 434 спраў у Койданаўскім валасным судзе (табліца 1) [15, арк. 15]. Колькасць грамадзянскіх спраў, якія паступілі на разгляд суда ў 1906 г., вар'іравалася ад 163 справы ў Сенніцкім валасным судзе да 621 спраў у Койданаўскім (табліца 2) [15, арк. 17].

У абавязкі земскіх начальнікаў уваходзіла зацвярджэнне на пасадзе абраных валасных старшын, суддзяў валасных судаў, прызначэнне аднаго з суддзяў старшынёй суда. На практыцы земскім начальнікам неаднаразова даводзілася вырашаць спрэчкі аб абранні кандыдатаў на пасаду валаснога суддзі. Напрыклад, сяляне Вайханскай воласці Гарадоцкага павета Віцебскай губерні Рыгор Навумаў, Іван Герасімаў і Радыён Іваноў падалі скаргу 15 кастрычніка 1901 г. на рашэнне Яшкаўскага сельскага сходу аб абранні кандыдатам у валасныя суддзі селяніна Мікалая Аляксандрава. Рашэнне сельскага сходу яны лічылі незаконным і сцвярджалі, што абраны кандыдат не валодае маёмасцю ў іх сельскай грамадзе, абраны на пасаду падлікоўца валаснога праўлення і знаходзіцца ў бліжнім сваяцтве з сельскім старастам, таму не мае права абірацца на пасаду валаснога суддзі. Выбары сяляне прасілі прызнаць незаконнымі і прызначыць на гэтую пасаду І. Герасімава. Земскі начальнік 1-га ўчастка Гарадоцкага павета Віцебскай губерні В. Заблоцкі, атрымаўшы тлумачэнні ад валаснога праўлення, прыняў рашэнне скаргу сялян адхіліць, паколькі падлікоўцы, абраныя сходам для ўліку службовых асоб, самі такімі не з'яўляюцца. Не было гэтак жа абмежаванняў, што сваякі сельскага старасты не могуць быць абраныя на пасаду валаснога суддзі, а заява, што М. Аляксандраў не меў маёмасці ў Яшкаўскай сельскай грамадзе не пацвердзілася [16, арк. 1–5].

Такім чынам, ва ўведзенай пасля адмены прыгоннага права сістэме сялянскага самакіравання важнае месца займалі валасныя суды. Дзейнасць валасных суддзяў неаднаразова падвяргалася крытыцы з-за адсутнасці неабходнай адукацыі і парушэнняў у іх працы. Кантроль за працай мясцовых судовых органаў быў узмоцнены пасля ўвядзення пасады земскіх начальнікаў, якія мелі досыць шырокія паўнамоцтвы ў дачыненні да сялянскага самакіравання. Своечасовае правядзенне рэвізій дапамагала выявіць парушэнні ў працы валасных суддзяў. У той жа час павялічвалася залежнасць валаснога суда ад органаў мясцовай улады.

Табліца 1 – Ведамасць аб ліку крымінальных спраў за 1906 г. у валасных судах Мінскага павета [15, арк. 15]

Назва валаснога суда	Засталося спраў да 1 студзеня 1906 г.	Паступіла спраў ў справаздачным годзе	Усяго было спраў	Усяго вырашана спраў у справаздачным годзе	Засталося нявырашаных спраў
Сеніцкі	54	159	213	167	46
Самахвалавіцкі	63	204	267	248	19
Беларуцкі	142	157	299	157	142
Астрашыцка-Гарадоцкі	144	189	333	276	57
Сёмкава-Гарадоцкі	45	128	173	161	12
Старасельскі	7	130	137	132	5
Заслаўскі	3	229	232	231	1
Ракаўскі	35	299	334	292	42
Койданаўскі	429	434	863	802	61
Станькаўскі	64	265	329	304	25
Рубяжэвіцкі	229	359	588	444	144
Івянецкі	149	175	324	164	160
Пяршайскі	37	113	150	130	20
Засульскі	11	117	128	122	6
Стаўбцоўскі	22	224	246	232	14
Свержанскі	9	217	226	226	–
Усяго	1443	3399	4842	4088	754

Табліца 2 – Ведамасць аб колькасці грамадзянскіх спраў за 1906 г. у валасных судах Мінскага павета [15, арк. 17]

Назва валаснога суда	Засталося спраў да 1 студзеня 1906 г.	Паступіла спраў ў справаздачным годзе	Усяго было спраў	Усяго вырашана спраў у справаздачным годзе	Засталося нявырашаных спраў
Сеніцкі	29	163	192	157	35
Самахвалавіцкі	81	361	442	422	20
Астрашыцка-Гарадоцкі	204	213	417	315	102
Сёмкава-Гарадоцкі	33	223	256	246	10
Беларуцкі	351	311	662	279	383
Заслаўскі	10	485	495	491	4
Ракаўскі	51	504	555	472	83
Старасельскі	18	327	345	319	26
Койданаўскі	496	621	1117	1038	79
Станькаўскі	78	292	370	330	40
Івянецкі	202	428	630	421	209
Пяршайскі	96	250	346	292	54
Рубяжэвіцкі	426	554	980	746	234
Стаўбоцоўскі	32	305	337	311	26
Засульскі	43	184	227	197	30
Свержанскі	6	250	256	256	–
Усяго	2156	5471	7627	6292	1335

Літаратура

1. Бригадин, Д. П. Крестьянское самоуправление и волостные суды во второй половине XIX – начале XX в. / Д. П. Бригадин // Журнал Бел. гос. ун-та. – 2018. – № 4. – С. 36–43.
2. Высочайше утвержденное Положение о земских участковых начальниках : 12 июля 1889 г., № 6196 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 3 : в 33 т. – СПб., 1891. – Т. 9. – С. 508–535.
3. Кремлев, А. О некоторых недостатках реформы 12 июля 1889 г. / А. Кремлев // Журн. Юрид. о-ва при Императ. С.-Петербур. ун-та. – 1894. – № 4. – С. 90–108.
4. Д. Л. Наказ земским начальникам / Д. Л. // Вестник права. – 1899. – № 8. – С. 149–157.
5. Именной Высочайший указ, данный Сенату «Об учреждении Губернский Совещений по пересмотру законодательства о крестьянах» : 8 янв. 1904 г., № 23860 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 3 : в 33 т. – СПб., 1907. – Т. 14. – С. 8–9.
6. Дело Минского губернского совещания по пересмотру законодательства о крестьянах // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 68. Воп. 1. Д. 2.
7. Циркуляры МВД, министерства финансов, гродненского губернатора, протоколы заседаний гродненского губернского присутствия и др. о порядке проведения ревизий волостных правлений, переселении крестьян на свободные земли // НГАБ у г. Гродна. – Ф. 512. Воп. 1. Д. 1.
8. Дело о произведенной земским начальником 3 участка Слуцкого уезда ревизии волостных судов // НГАБ. – Ф. 1595. Воп. 1. Д. 1144.
9. Дело о ревизии земским начальником Киевического, Быстрицкого и Вызнянского волостных правлений и судов Слуцкого уезда // НГАБ. – Ф. 1595. Воп. 1. Д. 1487.
10. Дело по жалобе крестьянина Андрея Кедрика на бездействие Быстрицкого волостного правления и суда // НГАБ. – Ф. 283. Воп. 1. Д. 122.
11. Каханоўскі, А. Г. Сацыяльная трансфармацыя беларускага грамадства (1861–1914 гг.) / А. Г. Каханоўскі. – Мінск : БДУ, 2013. – 333 с.
12. Дело по жалобе крестьянина Василия Минец на Киевический волостной суд за отказ приятия его жалобы в ведение суда // НГАБ. – Ф. 283. Воп. 1. Д. 81.
13. Скоробогатый, П. Очерки крестьянского суда / П. Скоробогатый. – М., 1882. – 101 с.
14. Дело по жалобе крестьян и других лиц на земских начальников, уездные съезды // НГАБ. – Ф. 1595. Воп. 1. Д. 331.
15. Дело о количестве административных, продовольственных и судебных дел в уездных съездах и волостных судах Минского и Речицкого уездов // НГАБ. – Ф. 1595. Воп. 1. Д. 1179.
16. Дело по жалобе крестьян Войханской волости деревни Смоляны // НГАБ. – Ф. 2714. Воп. 1. Д. 2.